

Робота Целікової Єлизавети Євгенівни

Шифр: «перехідне суспільство»

**Тема роботи: «Специфіка соціального простору
суспільства перехідного типу: український контекст»**

Галузь : Філософські науки

АНОТАЦІЯ

наукової роботи під шифром «перехідне суспільство»

Наукова робота: 32 сторінки, 8 фото, 2 схеми, 8 малюнків, 52 джерела.

Досліджується специфіка процесів соціальної взаємодії в перехідному суспільстві.

Процеси трансформацій перехідних суспільств мають різновекторні спрямування, характеризуються хаотичністю, динамічністю і низьким рівнем прогнозованості. Актуальність теми дослідження полягає у з'ясуванні закономірних особливостей форм соціальної взаємодії і виявленні провідних соціальних типів в перехідному суспільстві.

Метою роботи є з'ясування специфіки процесів соціальної взаємодії в перехідному суспільстві українському суспільстві. **Завданням дослідження** є уточнення змісту поняття «перехідне суспільство»; вивчення ігрового характеру процесів соціальної взаємодії; з'ясування і характеристика провідних соціальних типів сучасного етапу трансформації українського суспільства. **Методика:** серед методів, використаних в дослідженні провідними постають феноменологічний метод (опис проявів феномену гри в довіру), метод компаративного аналізу (порівняння індивідуального і соціального змісту егоїстичних тенденцій), методи міждисциплінарних досліджень.

Наукова новизна роботи полягає в уточненні класифікації поточного етапу соціальних зрушень в українському суспільстві.

Результати роботи оприлюднені у збірнику наукових праць ЗНТУ «Тиждень науки – 2017» (квітень 2017., м. Запоріжжя), у збірнику тез X Міжнародної конференції студентів і молодих науковців «Соціологія і сучасні соціальні трансформації» (листопад 2017р., м. Київ), у збірнику матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Майбутній науковець 2017» (грудень 2017р., м. Северодонецьк).

ПЕРЕХІДНЕ СУСПІЛЬСТВО; ІГРОВІ ФОРМИ СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ;
СОЦІАЛЬНИЙ ІНФАНТ; ЕГОЇСТ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ТИП СУСПІЛЬСТВА
ПЕРЕХІДНОГО ТИПУ; ЛЮБОВ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН.

ЗМІСТ

Вступ.....	3
1. Зміст поняття «суспільство перехідного типу.....	4
2. Особливості соціальної взаємодії в українському суспільстві	8
3. Соціальні типи в перехідному суспільстві.....	14
3.1 Соціальний інфант і егоїст як провідні соціальні типи перехідного суспільства.....	14
3.2 Розумний егоїст як маркер позитивної динаміки суспільства перехідного типу.....	20
3.3 Любов як шлях еволюції соціальних типів перехідного суспільства.....	23
Висновки.....	26
Література.....	28

Додаток 1 (Схема 1.1; Фото 1.2, 1.3, Схема 1.4)

Додаток 2 (Фото 2.1, малюнок 2.2 -2.5)

Додаток 3 (Малюнки 3.1-3.4)

Додаток 4 (Фото 4.1- 4.5)

ВСТУП

Геополітичні зміни в ХХ-ому столітті відбувались в декілька хвиль і майже по всіх континентах. Їх відлуння відчувається і на початку ХХІ-го століття. Поява на карті світу пострадянських держав на порядок збільшила кількість країн, які переживають докорінні соціальні зміни. Останні геополітичні зрушення відкрили для спостереження доволі різні форми і способи трансформацій суспільств, а також різноманітний характер їх спрямувань, що в свою чергу, ініціює дослідження особливостей і загальних характеристик динаміки їх перебігу та векторів розвитку.

Очевидним є факт, що траєкторії суспільних трансформацій не є лінійними, зміни можуть тривати як в межах існуючої соціальної організації, не торкаючись її суттєвих характеристик, так і руйнуючи їх, наverting суспільство до якісно інших організаційних форм.

Предметом нашого дослідження є специфічні феномени в соціальному просторі перехідних суспільств. *Важливим завданням* вбачається їх виокремлення, вивчення їх характерних ознак, притаманних їм закономірностей, що надасть можливість скласти уявлення про специфіку соціального простору перехідних суспільств. Вирішення цього завдання потребує міждисциплінарних розвідок, в яких, на нашу думку, *філософські методи* мають вирішальне значення. Як, наприклад, феноменологічний метод, що дозволяє виявити, описати і узагальнити особливості форм сучасної соціальної взаємодії в українському суспільстві.

Трансформаційні зрушення в суспільстві впливають на всі його сфери і накладають відбиток на процеси соціальної взаємодії, дозволяючи перетворити останні на поле досліджень сутності суспільних трансформацій. Тенденції і специфіка процесів соціальної взаємодії виявляються вельми важливими для розуміння перебігу трансформацій перехідного суспільства, допомагають констатувати не тільки стан і динаміку розвитку такого суспільства, а й прогнозувати його найближчі перспективи.

1. ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «СУСПІЛЬСТВО ПЕРЕХІДНОГО ТИПУ»

Для позначення суспільств, що переживають системні зміни в науковому дискурсі використовуються такі терміни, як «транзитивність», «трансформації», «перехідний стан», «відкрите суспільство», «закрите суспільство». Так, терміни «транзит», «транзитивність» використовують І. Бідзюра, О. Мельвіль, О. Полішкарлова, М. Шаповаленко та інші. Термін «перехідність» застосовували Г. Почепцов, М. Соколов, В. Таран, В. Тарасенко, А. Черній та інші, а термін «трансформації» – Е. Афонін, О. Бузгалін, Є. Головаха, О. Данилов, О. Данильян, Ж. Еванс, П. Кубічек, В. Кухар, Г. Мангофф, М. Міщенко, Ю. Павленко, Т. Парсонс, П. Ситник, В. Староверов, К. Ясперс та інші. Притому, доволі часто зустрічаються ситуації, коли інші дослідники використовують зазначені терміни в одному синонімічному ряду, не розмежовуючи їх чітко. На нашу думку, це пояснюється триваючою рефлексією бурхливих соціальних змін в світі. Наприклад, О. Дзьобань помічає, що різновидами трансформацій у соціокультурному бутті й одночасно їх сутнісними характеристиками є перехідність і транзитивність. Під перехідністю автором розуміється рух від однієї суспільної системи до іншої, а транзитивність він пов'язує зі змінами сфер суспільного життя у часі [9]. Всі дослідники доходять згоди, що в таких суспільствах процеси мають переважно незбалансований характер, частково відносяться до різних парадигмальних контекстів, виявляються еkleктично [21] і супроводжуються кризовими явищами в усіх сферах суспільства. Негативно оцінюючи такий стан суспільств, В. Банс визначає його «випадковою мутацією» [1], М. Маколі – державою в хаосі [14, с. 36], О. Зінов'єв – «дезорганізованим суспільством» [10]. У будь-якому разі, терміни «трансформація», «транзит», «перехід» сфокусовані на перебігу процесів, що відбуваються між двома виразними станами, майже «географічними» пунктами – «закритим» і «відкритим» суспільствами. Останні два терміни були запропоновані А. Бергсоном у другій чверті ХХ століття. Під закритим суспільством він розумів суспільство, члени якого тісно пов'язані

одне з одним і одночасно дуже застережливі щодо інших, а мораль, якої вони тримаються, і релігія, що вони сповідують є традиційними і статичними [2, с. 288-289]. Члени відкритого суспільства більш індивідуалізовані і відособлені, більш комунікативні, їх ціннісні орієнтації та релігійні уподобання підвладні динамічним змінам. К. Поппер [26] протиставляв можливість обговорення і вирішення спільних проблем на засадах здорового глузду у відкритому суспільстві магічній силі табу закритого суспільства. Важливим також для розрізнення відкритого і закритого суспільства є його зауваження, що ціннісні орієнтації відкритого суспільства шикуються в напрямку загальнолюдських інтересів, а в закритому суспільстві вони дуже різні й еkleктично поєднані. Варто зазначити, що для інформаційного простору закритих суспільств характерним є переважання маніпуляцій на фоні панування певної ідеології. З такої точки зору стає зрозуміло чому терміни «транзит», «трансформація», «перехід» використовуються науковцями як синоніми : в загальному сенсі йдеться про рух до відкритого суспільства. Однак, синоніми завжди мають нюанси в значеннях. Так, О. Дзьобань сутність перехідного періоду вбачає в трансформації соціальної системи (не в залежності від її конкретного типу) в напрямку до громадянського суспільства [9]. Р. Дарендорф суспільствами перехідного типу також називає ті суспільства, що рухаються до відкритості, маючи на увазі, що нові суспільні інституції, економічні й політичні структури шукаються шляхом проб і помилок. [7, с. 71]. Але є науковці, що висловлюються на користь неоднозначності вектору таких змін, зауважуючи на їх складності. Так, С. Стоянович характеризує перехідність як етап, коли «поряд із презумпцією розриву з колишнім порядком речей зберігається значна частка наступності, особливо щодо кадрів і функціонування економіки» [32, с. 52]. А. Мельвіль впевнений, що трансформація не має обов'язкового спрямування до демократичних форм і наголошує на різновекторному характері посткомуністичних трансформацій. На його думку, трансформація може передбачати зміну одного недемократичного режиму на інший. [15].

Певним чином узгоджену позицію запропонував М. П. Требін [33], висловлюючи думку, що процес трансформації закритого суспільства у відкрите містить в собі кілька етапів і характеризується, насамперед, трансформацією самого закритого суспільства при збереженні його внутрішньої сутності. Вчений визначив суттєву різницю між мілітаризованим і поліцейським типами закритого суспільства і зауважив, що «Особливістю трансформації закритого суспільства пострадянських країн є перехід зі стану мілітаризованого закритого суспільства в стан криміналізованого закритого суспільства, під яким розуміється система соціальних, політичних, економічних і духовних відносин, що відтворює деструктивне для суспільства кримінально-карне діяння [33, с.145]. Парадигмальним для даного типу закритого суспільства є домінування злочинства як способу буття в системі економічного життя, соціального управління, у всіх сферах суспільства, культ «золотого тельця» як серцевина системи цінностей, суспільство характеризується станом «боротьби всіх проти всіх», атомізацією соціального життя» [33, с.144].

Подальше розмежування термінології актуалізує дослідження станів соціального простору суспільств, що переживають суттєві зміни в способах власної організації, узагальнення їх характеристик і формування класифікацій. Як помічає А. Ю. Мельвіль, «...перед науковим співтовариством постає завдання концептуального оновлення уявлень про суспільні зміни і розвиток з урахуванням різновекторного характеру посткомуністичних трансформацій» [15, с. 64]. Щодо трансформації українського суспільства, то вона також не є поступальною і лінійною. Так, в 1995 році, за словами О. Зинов'єва, українське суспільство дивно поєднувало властивості соціалізму радянського періоду, західного капіталізму та феодалізму [10]. З цих же міркувань Ю. Мелков називає його «новим Середньовіччям» [18]. В 2010 році С. Яремчук зазначав: «особливість українського суспільства полягає в тому, що воно рухається у демократичному напрямку і за рівнем демократії випереджає Російську Федерацію та деякі держави колишнього Радянського Союзу. При цьому закріплення і легітимація соціального устрою ще не відбулася. Отже, з огляду

на те, що українське суспільство ані дійшло до демократії, ані зупинилося на цьому шляху, можна припустити, що трансформаційний період в Україні наразі триває і проходить переламну межу» [41, с.157]. Таким чином, якщо вважати, що трансформаційні процеси не торкаються сутності суспільного устрою, а перехідний стан є ситуацією зміни сутності суспільного устрою, то сучасне українське суспільство радше визначати як перехідне.

У нашому дослідженні, застосовуючи терміни «перехідний стан», «перехідне суспільство» до сучасного українського суспільства, ми акцентуємо той факт, що воно вже не є закритим суспільством і демонструє лише окремі характеристики відкритого суспільства.

2. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

З'ясування особливостей процесів соціальної взаємодії прямо пов'язано з існуючим в суспільстві рівнем довіри. П. Штомпка називав цей різновид довіри суспільною, або загальною довірою, Ф. Фукуяма – соціальною, чи генералізованою, а Е. Гідденс – анонімною. Саме цей тип довіри практично відсутній, чи має найнижчий рівень в суспільствах перехідного типу. При тому в суспільстві функціонують інші способи взаємодії, які утворюють специфічний соціальний клімат перехідного суспільства.

Традиційно (в більшості суспільств) проблематичними з точки зору довірчих відносин є політична і економічна сфери. Помітимо, що дослідження довіри як соціального феномену, які набирали обертів в світовому науковому дискурсі у другій половині ХХ століття, переважно висвітлювали її політичний і економічний виміри. На рубежі ХХІ століття додалися дослідження пов'язані з інформаційним виміром довіри. Найбільш впливовими з них є роботи Ф. Фукуями і Т. Парсонса, С. Ліпсета, У. Шнейдера, Б. Барбера, С. Айзенштадта, Л. Роніджера, Д. Гамбетти, Р. Інглхарта, Е. Гідденса, А. Селігмена та інших, праці Н. Лумана «Довіра і влада» і Б. Міттела «Довіра в сучасних суспільствах: пошук основ соціального порядку».

На пострадянському просторі дослідження феномену довіри, із зрозумілих причин, з'являються тільки з кінця 90-тих років ХХ століття. Серед них, на нашу думку, особливої уваги заслуговують запропоновані Л. Гудовим [6] поняття «зони довіри» і «гра в довіру», що дозволяють узагальнювати результати досліджень браку довіри в різних сферах суспільного життя. Перше поняття фіксує регуляцію формальними і неформальними інституціями норм солідарності, що розповсюджуються тільки на своїх, а також факт розриву соціального простору замкненими локусами довіри. Друге поняття автор тлумачить як соціальний код поведінки. «Игра в доверие стала социальным кодом поведения, умением демонстрировать другому, что актер понимает, что его партнер лжет (в чем, когда, и в каких отношениях) и, что тот знает, что

актор его понимает, благодаря чему достигается конвенциональное согласие и определение рамок возможного контроля / насилия или коррекции взаимодействия. Важно, что отсчет при этом идет от негативных представлений или модели человека, которые выступают как норма определения реальности» [6, с. 23] (Додаток 1. Фото 1.2, 1.3). Характерні ознаки гри в довіру дослідник визначає таким чином [6]:

1. Існують чіткі межі зон довіри, які жорстко оберігаються від чужих.
2. Спільноти довірчих відносин є жорстко закритими.
3. Зони довіри регулюють стосунки між групами, культурними прошарками.
4. Чергування зон довіри/недовіри обумовлює існування не просто подвійних стандартів, а сукупність різnorodних нормативних систем в конкретному соціальному просторі.
5. Шаблон суспільної взаємодії, який формується «зонаваним» простором довірчих відносин є явно негативним, до того ж він формує смислові орієнтири майбутнього.

Вищезазначені характеристики повною мірою виявляються в корупційних відносинах, що є данністю українського соціального простору (Додаток 2. Фото 2.1, малюнок 2.2). Момент корупційної угоди є відкритим актом гри в довіру. По-перше, наявний подвійний стандарт: без грошей не можна, а за гроші – ласкаво просимо! По-друге, корупціонер і споживач корупційної послуги належать до різних соціальних та культурних прошарків, мають різні фінансові можливості (пенсіонерка і фахівець департаменту реєстраційних послуг, олігархи і представники малого бізнесу). Але не тільки соціальна та культурна належність розносить учасників гри в довіру по різних, жорстко відгороджених одна від одної зонах довіри – найбільше значення має фактичний доступ до ресурсів, охорона якого визначає лінії фіксації зон довіри/недовіри. З огляду на це стає зрозумілим, чому окремі спільноти довірчих відносин є жорстко закритими і на «чужих» реагують тільки в сенсі можливості отримати зиск із власного «географічного» положення відносно ресурсу.

Герметичність різних спільнот довірчих відносин, більш легкий доступ однієї з них до ресурсів формують механізм корупційної послуги як певний формат соціальної взаємодії. Ясно що її характер є явно негативним, адже маємо справу з насильним утриманням певної соціальної спільноти в зоні недосяжності ресурсного капіталу, а також фактичний перепродаж того самого ресурсу, який по праву належить кожному члену суспільства. Отже, корупційна угода фіксує фундаментальну відчуженість між сторонами. У даному випадку стає зрозумілим визначення моменту як «гри» – взаємодія є вимушеною («угода» в ситуації неправомірних дій). Стосовно останньої характеристики гри в довіру, її здатності проектувати смислові орієнтири майбутнього, зазначимо: ситуація прихованого насилля, (в українському суспільстві перш за все економічного), в якій постійно знаходиться певна кількість людей, програмує пригнічення не тільки їх власного розвитку в результаті обмеження їх можливостей, а й вилучення їх особистісного потенціалу як складової суспільного потенціалу в цілому (Додаток 2. Малюнок 2.3). Сучасні українські дослідники – Л. Турчин Т. Вантух, В. Мельник [3;16], вивчаючи сутність довіри як економічної категорії і констатуючи її брак, доходять висновку, що в українських реаліях проблема довіри набуває сенсу проблеми соціальної справедливості. Не менш важливим є той факт, що людина, яка має контакти, знає з ким «мати справу», є успішною в житті, стає взірцем для наслідування. В результаті негативна варіація соціальної взаємодії оцінюється як належна. І ті, хто потерпає від насилля, замість того, аби наполягати на правовій регуляції відносин, всіма силами намагаються не просто дати хабаря, а мріють самі потрапити до когорти хабарників. В такий спосіб корупційна модель суспільства набуває підтримки навіть у тих, хто від неї потерпає.

Ще одним «ігровим» варіантом соціальної взаємодії в українському суспільстві є популізм і патерналізм. Їх вияви, будучи невід'ємною частиною політичного життя навіть демократичних країн з розвинутими формами державного управління, стають більш виразними на фоні кризових ситуацій чи станів. Популізм підживлюється низьким рівнем політичної культури виборців,

їх інфантильністю, схильністю вірити в необґрунтовані обіцянки, при тому дуже часто популізм і радикалізм «йдуть пліч о пліч». Серед ознак популістичної риторики є апеляція до найширших мас; пропаганда критики владних інституцій; ставка на образність і видовища у збиток справжньому стану справ у зверненнях; декларативний й демагогічний характер заяв; експлуатація ідеалів добра і справедливості.

Популістичний формат соціальних стосунків має всі характеристики гри в довіру. По-перше, розмежування зон довіри політиків і електорату є очевидним фактом. Пріорвою, що розділяє ці різні зони довіри сьогодні в українському суспільстві є недовіра народу до політиків в цілому. За висловом Ф. Рудича, це «дві нації, між якими немає спілкування, які мають настільки мале уявлення про звичаї, думки, почуття один одного, наче вони жителі різних планет. Вони формуються під впливом різного виховання, споживають різну їжу, в них різні манери поводження, і живуть вони за різними законами» [Цит. за: 28]. Але тим не менше, саме популістична гра в довіру дозволяє утримувати протилежні полюси в стані приреченості одне до одного. Сутністю популізму є утримування однієї сторони в ілюзіях необ'єктивного сприйняття дійсності і, фактично, психо-інтелектуальне насилля. Проектування негативних смислових орієнтирів майбутнього в процесі популістичних ігор в довіру виявляється наступним чином: вражаюча різниця в статках і можливостях обумовлює непереборне бажання других долучитись до лав перших. Адже їх стандарти життя привабливі і спокусливі настільки, що питання моралі, ідеали добра і справедливості не завжди стають на заваді бажанню потрапити до «вищого класу». Більше того, сьогодні все більше підтримки знаходить думка, що попасти у владні ешелони можливо тільки нехтуючи нормами моралі.

Живильним коренем популізму є патерналізм. Патерналізм (лат. *paternus* – батьківський): система відносин, які базуються на заступництві, опіці і контролі старшими молодших. Сутність цих стосунків полягає в легалізації контролю над іншою стороною. Якщо одна сторона ніколи не помиляється, бо для того занадто мудра, то інша недолуга, бо сама собі може заподіяти шкоди;

якщо в однієї сторони є ресурси, то інша – просто бідна; якщо одна сторона має необмежену владу, то інша завжди їй піддана (Додаток 2. Малюнок 2.3).

Патерналізм в Україні має відносно недавню традицію, яка переважно пов'язана з періодом перебування її територій у складі Російської імперії (віра в доброго царя), а також з радянським минулим (культ особистості). Переважання патерналістських відносин в суспільстві віддзеркалює стан його демократичності, є лакмусовим папірцем на олігархократію, що ховається в економічній розбалансованості суспільного життя, в полюсному розшаруванні соціальних верств за формальними ознаками демократичного устрою, що в сукупності характеризує перехідне суспільство.

З інформаційною грою в довіру ми маємо справу, коли людина відсторонюється від певного боку життя (наприклад політики), чи навпаки відмовляється критично відноситись до інформації, яку отримує із ЗМІ, перестає ставити запитання і шукати на них відповіді, або претендує на те, що вже все знає, чи геть нікому не вірить. Коли пересічний українець констатує маніпулятивний характер подачі інформації певними ЗМІ і не намагається шукати різні джерела, порівнювати, аналізувати, критично осмислювати, а замість того продовжує приймати сеанси гіпнозу перед телевізором; коли пересічний українець знає, що кандидати в депутати всі гарні тільки на своїх рекламних буклетах і не намагається прогледіти автобіографії кандидатів зі своєї виборчої дільниці, а голосує навмання, то це і є інформаційна гра в довіру (Додаток 3. Малюнки 3.3, 3.4).

Взагалі, соціальний простір перехідного суспільства насичений як інформаційними іграми так і маніпуляцією інформацією. Варто розрізнити, що маніпуляція інформацією завжди відбувається в оману адресата, а гра в довіру (інформаційна також) – це переважно усвідомлюваний всіма учасниками процес (Додаток 3, Малюнок 3.1). Суттєва відмінність маніпуляції інформацією від інформаційної гри в довіру полягає в тому, що в першому випадку відбувається несанкціоноване порушення внутрішньоособистісного простору адресата, а інколи навіть агресивне його переструктурування, а в другому

випадку – це дозволене втручання за згодою, інфантильний відкуп за отриманий сурогат інформації. Механізм маніпуляції передбачає вплив на підсвідомість суб'єкта на тлі його емоційного збурення. Тому під час суспільних катаклізмів ми спостерігаємо зростання споживання солодкої продукції в декілька разів і збільшення кількості розважальних шоу у вечері робочого дня. Кількість останніх зростає прямо пропорційно падінню рівня життя. Інформаційна гра в довіру – це добровільний і усвідомлюваний дозвіл наповнювати змістом власну свідомість, дозвіл ціною якого є якість сучасного і перспективи майбутнього життя. Яким би чином ініціатор інформаційного впливу не намагався «втертися в довіру» до адресата він все одно залишається «по іншу сторону барикади», свою зону довіри, як і важливу для нього інформацію він жорстко оберігає від чужих.

В процесі трансформації закритих суспільств збільшується масова частка інформаційних ігор, що обумовлено фіаско єдиної ідеології. Інформаційна сфера суспільства перехідного типу являє собою колаж різноманітних практик – маніпуляцій інформацією, інформаційних ігор, інформаційної прозорості, тощо. Сучасний український інформаційний простір демонструє саме такий стан, що очевидно і дає підстави дослідникам [41, с. 157] характеризувати його зламом, зрушенням, крокуванням українського суспільства в напрямку від закритого.

Наявність в соціальному просторі перехідного суспільства ігрової взаємодії (корупційних, популістичних, патерналістичних, інформаційних ігор) як квазі-довірчих відносин передбачає поширеність певних соціальних типів з інфантильними і егоїстичними рисами. Саме такими мають бути учасники ігрової взаємодії: той, хто утримує контроль, і той, кого утримують під контролем. Розглянемо ці соціальні типи більш детально.

3. СОЦІАЛЬНІ ТИПИ В ПЕРЕХІДНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

3.1 Соціальний інфант і егоїст як провідні соціальні типи перехідного суспільства

Соціальні зрушення, що відбуваються в суспільствах перехідного типу, як правило, занурюють більшість своїх членів у стан фрустрації. Переважно це пов'язано із стрімким падінням рівня життя і руйнацією ідеологічних лабетів, в яких більшість суспільства знаходилась довгий час. Внаслідок цього формуються якнайменше два психологічно обумовлені варіанти соціальної поведінки: завмирання і активна боротьба за виживання. Обидва варіанти, в сутності, є захисними, тобто психо-фізіологічно обумовленими поведінковими реакціями індивідів.

Захисна реакція «завмирання» виявляється як *соціальний інфантилізм* – розрив між біологічним і соціокультурним розвитком людини. Соціальний інфант не бере на себе відповідальності вирішувати проблеми, він їх уникає, чи залишає їх вирішувати іншим. Він навчається за стипендію, а не за знання; інформаційні технології використовує переважним чином для розваги, а не для навчання чи заробітку; його не цікавлять стан і проблеми колективу в якому він працює; він дуже далекий від проблем міста, в якому він народився і його не турбують процеси, що відбуваються в державі, паспорт громадянина якої він має. Власне саме серед соціальних інфантів найбільше ми знайдемо adeptів популізму, що радо приймають обіцянки скорішого вирішення всіх своїх проблем в найкоротший строк. Характерною ознакою поведінкової реакції завмирання є розгубленість, пасивність, бездіяльність, замикання на своїх інтересах, відсутність сил і бажань щось змінювати, «застрягання» в одних і тих негараздах.

Соціальний інфантилізм можна порівняти із хворобою, якою вражена велика частина членів перехідного суспільства, особливо на початку його змін. Саме вони є adeptами квазі-довірчих відносин, безпосередніми учасниками ігор в довіру. Притаманний їм рівень самоусвідомлення, і формат свідомості взагалі,

обумовлює їх соціальні обмеження. Важливо приймати до уваги, що соціальний інфантилізм виявляється у негативному психологічному і духовному стані індивіда у вигляді замкненого кола психічних автоматизмів поведінки, закритого простору можливих рішень і дій, мінімальної чутливості до духовного.

Соціальний тип егоїста демонструє майже протилежну захисну реакцію на кризові умови. В нашому дослідженні ми розглядаємо *соціальний тип егоїста, як такий, що активно формується під впливом захисних реакцій індивіда в умовах стрімких і нерегульованих трансформацій суспільства.*

Світова тенденція до посилення індивідуалістичних і егоїстичних настроїв починала набирати обертів ще в минулому столітті. Почасти її пояснювали темпами розвитку капіталізму та пов'язаним з ним загостренням конкуренції, боротьбою індивідуальних інтересів. На нашу думку, ефективним є дослідження егоїстичних тенденцій в кореляції їх проявів індивідуального і соціального рівнів. Так, корупційний, маніпуляційний, цинічний характер соціальної взаємодії, феномен «атомізації соціального буття» в перехідному суспільстві варто корелювати з такими доволі поширеними індивідними характеристиками як марнославство, погорда, нарцисизм, егоцентризм, егоїзм. В такий спосіб ми отримуємо двовимірний зріз стану соціального простору як шанс глибше поринути в зміст соціальних трансформацій, які ховаються за фактом посилення егоїстичних настроїв в перехідному суспільстві.

Почнемо з «розрізняння різниць» дефініцій, що означають егоїстичні тенденції на індивідуальному рівні. Марнославство і погорда є якостями характеру, але в обігу доволі часто використовуються з дефініціями нарцисизм, егоцентризм, егоїзм як синоніми. Плутанина полягає в тому, що кожна з дефініцій посилається одна на одну й зводиться до себелюбства.

Розрізняючи егоцентризм і егоїзм зазначимо, що перший термін тяжіє до світоглядної установки. На це вказує сама будова слова, яка визначена його двома основами – «его» і «центр». Тобто йдеться про структурування (світу) навколо «его». Суфікс «(ї-и-і)зм» частіше зустрічається в іменниках, що

вказують на узагальнюючу характеристику предметів, процесів, явищ, або артикулюють певний їх принцип (наприклад, комунізм, лібералізм, націоналізм, тощо). Якщо егоцентризм є світоглядною установкою, то егоїзм, що виявляється у проявах людської поведінки та її вчинках, демонструє цінності і орієнтири людини. Егоїзм – це виявлені в діяннях людини мотиви і ціннісні установки Нарцисизм асто визначають як самомилування, самозакоханість (Додаток 4. Фото 4.1,4.2). З. Фрейд, Е. Фромм [34;36] характеризували нарцисизм як психічний стан, в якому людина всю свою увагу, а відповідно і всі свої емоції, спрямовує на себе, при тому залишаючись байдужою до інших людей, навіть до найближчих. Фундатори психології розрізняли первинний і вторинний нарцисизм, зазначаючи, що первинний є цілковито об'єктивним етапом розвитку особистості дитини, що передує її здатності спілкуватись з іншими, для нього є характерним невідокремленість самості і оточуючого світу (саме тому квітка нарцису використовувалась як символ самопізнання). А нарцисизм дорослої людини є патологією і перепорою її особистісному розвитку, бо, спрямовуючи увагу на себе, вилучає з її зони зовнішній світ. Тож, терміном нарцисизм визначається особливий психічний стан замкненості на собі – спрямованість психічної активності індивіда на себе.

На нашу думку, спільною основою егоцентризму, егоїзму, нарцисизму є спрямованість на себе. Але якість спрямованості різниться у кожному випадку. Спрямованість уваги виключно на себе – це нарцисизм. Спрямованість мислення і думок, шиккування світоглядних орієнтирів навколо себе – це егоцентризм. Егоїзм – це сукупне, багаторівневе замкнення на собі, що утворюється одночасно на рівні уваги, емоцій, світоглядних і ціннісних установок і обов'язково відбивається у смисловому навантаженні кожної дії, кожного вчинку індивіда. Таким чином, в контексті дослідження соціальних ситуацій більш коректним є використання дефініції егоїзм, адже вона з усього ряду розглянутих термінів більш змістовно відображає рушійну силу індивідуальної природи соціальних процесів.

Звернімось до історії вивчення феномену егоїзму. Його, в якості прояву поведінки людини філософи обговорювали здається завжди. латон, Діоген, Епікур і Сенека суперечались з приводу особистісної автономії; Ф. Аквінський, П. Абеляр розглядали проблему людського егоїзму в контексті питання свободи волі та наперед визначення; Епоха Відродження захопила мислителів в полон індивідуалістичних ідей і віри в безмежні можливості людини. Становлення капіталістичних відносин в Європі покликало дослідження нового типу особистості, яка б ефективно діяла в умовах ринку. Егоїзм розглядали в природничо-науковому контексті (М. Шелер, Г. Спенсер), осмислювали в контексті суспільних егоїстичних настроїв (А. Токвіль, Л. Блан, Дж. Міль, Ф. Ніцше), намагались пояснити причини зростання егоїстичних тенденцій антропологічними і соціокультурними чинниками (М. Вебер, М. Гайдеггер, Х. Ортега-і-Гассет, К. Поппер, К. Юнг, К. Ясперс), пояснювали біологічними чинниками (як волю до життя – А. Шопенгауер). При тому всі дослідники помічали вплив егоїзму на соціальні процеси. Р. Арон, З. Бауман, Д. Белл, Ж. Бодрійяр, Ж. Дерріда, Е. Фромм, М. Фуко навіть висловлювали побоювання щодо формування нових форм соціальності внаслідок «радикальної індивідуалізації» сучасного суспільства. А Е. Фромм вказував на розбіжність між моральною оцінкою і масштабом наявних егоїстичних тенденцій: «Современная культура вся пронизана табу на эгоизм. Нас научили тому, что быть эгоистичным грешно, а любить других добродетельно. Несомненно, это учение находится в вопиющем противоречии с практикой современного общества, признающего, что самое сильное и законное стремление человека – это эгоизм...» [36]. Такий стан справ поступово трансформувався у суперечки про позитивний і негативний потенціал егоїзму, що не вщухають і сьогодні. Науковцями було визнано, що мотиваційні і захисні функції егоїзму стали важливим фактором виживання людини, особливо в періоди соціальних трансформацій [19]. Дж. Робінсон зазначав, що егоїзм пов'язаний із усвідомленням власної індивідуальності і реалізацією себе у якості такої [49].

Дж. Уолкер помічав, що егоїзм є ні чим іншим, як умінням спрямовувати самого себе, твердо стояти на власних ногах [51].

На новий рівень наукові спори вийшли із появою думок про різновиди егоїзму (немаксимальний егоїзм) [46]; про співвідношення альтруїзму і егоїзму [47]. Д. Кребс, заперечуючи антагонізм егоїзму і альтруїзму, писав, що практично всі види допоміжної поведінки додають благополуччя обом сторонам [47]. Л.З. Левіт вважає, що його концепція багаторівневої структури егоїзму повністю вирішує питання протилежних характеристик егоїзму і альтруїзму [13]. Таким чином, є очевидним, що саме в останні два століття соціальний ефект егоїзму окремого індивіда все більше привертає увагу дослідників.

Повернемось до аналізу змодельованого нами соціального простору перехідного суспільства. В першому наближенні його хворобливий стан логічно пояснюється економічними труднощами, політичними кризами, ідеологічним калапсом, соціальними негараздами і всіма іншими наслідками, що супроводжують суспільство, яке крокує від тоталітарного минулого до демократичного устрою. Подальше наближення дозволяє з'ясувати, що економічні, політичні, соціокультурні катаклізми, які є неминучими для суспільства перехідного типу, майже не залишають шансів соціальному інфанту на безтурботне життя. Він мусить еволюціонувати, аби пристосуватись до умов, що змінилися (як мінімум – це біологія). До речі, найбільш обґрунтованою концепція пріоритету власного інтересу є саме з позицій біологічної науки [42; 43; 45; 48; 50].

Маємо стверджувати, що кількість егоїстів в перехідному суспільстві збільшується за рахунок еволюції соціальних інфантів. Це несе елемент прогресу. Суспільні катаклізми примушують соціального інфанта ясніше відчувати себе і ставати більш активним в реалізації своїх потреб. Фактично, соціальний інфант має здійнятися на сходинку соціального типу егоїста. Через неприємні враження, відчуття незадоволення і, навіть, біль соціальний інфант починає фокусувати увагу і думки на своїх потребах, і, якщо йому вдасться

накопичити потенціал для дії, то крок цей буде не тільки кроком вперед для самого інфанта, а й для всього суспільства. Але не варто очікувати, що ці «еволюційні пригоди» одразу гармонізують соціальний клімат перехідного суспільства. Навпаки: посилення егоїстичних тенденцій його дестабілізує, напружує, ускладнює. І соціальний інфант, і егоїст є закоренілими споживачами. Оскільки навіть в успішних суспільствах споживацтво є проблемою, то в суспільствах перехідного типу (в умовах збільшення кількості активних егоїстів і зменшення ресурсів), зростаючий хист до споживацтва значно ускладнює соціальну взаємодію.

Не спрощуючи соціальну палітру перехідного суспільства, помітимо, що соціальні типи інфантів і егоїстів її не вичерпують. На периферії соціального життя знаходяться духовно розвинуті особистості і маргінали. В перехідному суспільстві кількість перших замала, аби вони вигравали вирішальну роль. Їх призначення полягає у визначенні обрїю. Кількість маргіналів, навпаки, зростає вразі, не в останню чергу за рахунок соціальних інфантів, що не змогли зупинити свою соціальну девальвацію.

В першому наближенні може здатись, що у соціального типу егоїста найкращі перспективи в перехідному суспільстві. Насправді, у його представників найбільше роботи. Виявляється, що ті якості, які утворюють їх потенціал виживання, одночасно є гальмівними для подальшого розвитку. Перспективи майбутнього вимагають розумного вибору на користь партнерства і співпраці, що для егоїста є важкодосяжним.

Підсумовуючи зазначимо, що найбільш впливовими чинниками динаміки соціальних процесів перехідного суспільства є еволюція соціальних інфантів до рівня егоїстів і еволюційні зміни самих егоїстів. Масова доля кожного соціального типу дозволяє констатувати стан перехідного суспільства. Динаміка змін перехідного суспільства знаходиться в залежності від темпів еволюції кожного з провідних соціальних типів.

Таким чином, за посиленням егоїстичних тенденцій стоїть процес еволюції типу соціальних інфантів. Залишається питанням еволюціонування соціального типу егоїста.

3.2 Розумний егоїст як маркер позитивної динаміки суспільства перехідного типу

Попередній виклад матеріалу орієнтує на дослідження еволюції соціального типу егоїста. На нашу думку, його щасливий шанс полягає в набутті навичок рефлексійного мислення в процесі накопичення соціального досвіду. Егоїст є діяльним і активним типом, він дуже часто здійснює вибір. І це поле діяльності відкриває його розуму дивовижну річ: не тільки за рахунок іншого можна жити, а можна розвиватись разом.

Дослідники [22] пояснюють як саме егоїст розумнішає, стає «розумним егоїстом»: «В силу своєї діалектичної природи феномен розумного егоїзму не мов би переростає межі егоїзму як такого і в цьому значенні виявляється принципом формування нової особистості. Розум не просто зовнішньо, як деякий контролер, обмежує поле чистої дії егоїзму, і таким чином, знову таки чисто зовнішньо надає його діяльності додаткових позитивних імпульсів. ... треба відмітити, що розум в самій внутрішній природі егоїзму виявляє діалектичний зміст і використовує притаманну йому протирічність, прориває його егоцентричну оболонку і переводить отриманий результат в поле інакшого морального виміру [22]. Егоїст має запевнитись на своєму досвіді, що парадигма паразитизму є короткостроковою, а значить безперспективною і нерозумною. Тож, важливою ознакою еволюціонування егоїста є навичка рефлексійного мислення, розумова діяльність на тлі соціальної активності. Саме в такий спосіб егоїст збалансовує свою спрямованість, завдяки чому перед ним відкривається новий рівень особистісного розвитку.

Л. 3. Левіт, будуючи концепцію особистісно-орієнтованого щастя, має дуже схоже розуміння щодо еволюції егоїста. Він деталізує чотири стадії

розгортання егоїзму, а саме: біоегоїст, базовий егоїст, розумний егоїст та зрілий егоїст (індивідуалізм) [13].

Біоегоїст – це людина(?), що виконує програму виживання. За визначенням, вона не буде бачити нікого окрім себе, все буде робити для себе: організм виживає.

Наступний рівень – це *базовий егоїст*. Його програма – реалізація здібностей, тому пріоритетом для нього є самозбереження і самоствердження. Дослідник [13, с. 5] зауважує, що свій власний смисл життя людина на цьому рівні знаходить в реалізації статевого і харчового інстинкту, а також в доволі грубому і примітивному самоствердженні серед оточуючих. В науковій літературі його відповідником є термін «гедонічний егоїзм», яким позначається гонитва за задоволеннями (статками, враженнями, емоціями). Продуктивні можливості такого егоїста обмежені, внаслідок того, що егоцентрованість стримує його особистісний розвиток. Він радо йде «у владу» з метою вирішення своїх власних інтересів, і тип соціального інфанта «підігрує» йому в ролі електорату. Їх стосунки – це гра в довіру: всі розуміють, що вони обманюють і їх обманюють, проте, все так відбувається і надалі. За таких обставин соціальний простір перехідного суспільства демонструє суцільні соціальні деформації. Таке суспільство надто ослаблене і вразливе що, як правило, спокушає агресора.

Егоїст розумний (третій рівень) шукає сенс свого життя в лоні загальнолюдської культури. Розумний егоїст відрізняється від двох попередніх типів тим, що розвивається і реалізується власне як людина культурна. Його вчинки і для себе, і для інших. Причетність до культури як джерела смислів робить його достатньо соціальним, більш цілісним. Л. З. Левіт [13] називає характерними проявами розумного егоїзму соціальність індивіда і його альтруїзм. Вчений обстоює позицію, що альтруїзм без егоїстичних підвалин, як то поліпшення власного настрою, стану, набуття благополуччя у майбутньому, зустрічається за особливих обставин, які виносять такі випадки за рамки дослідження. Розумний егоїст, це той, хто усвідомив взаємопов'язаність не

тільки як фізичний чи хімічний, а як всезагальний закон, при чому не під тиском зовнішнього впливу моралі, релігії чи внутрішнього самоконтролю, як вияву власної сили волі, а прийняв принцип цілісності як раціональне рішення, цілком прагматично і обґрунтовано. Коли масова доля розумних егоїстів починає збільшуватись, перед суспільством відкриваються нові горизонти. Для розумного егоїста корупційні схеми є збитковими в своїй перспективі, патерналістичні ідеї з популістичними обіцянками у нього викликають посмішку, в інформаційні ігри він не грається, а маніпуляційні прийоми не відповідають його меті – довгостроковому партнерству і співробітництву. Він вже визначив, що його власна життєва сила пов'язана із сильним оточенням прямим, а не зворотнім зв'язком.

Рівень *зрілого егоїзму* Л. З. Левіт [13] визначає як особистісний рівень *індивідуальності* на якому людина самореалізується в гармонії із суспільством. Всі рівні розвитку егоїста вчений співвідносить із особистісним розвитком: рівень індивіда, початок формування особистості, розвиток особистості і, врешті, індивідуальність. Отже еволюцію егоїста можна відстежувати і як його особистісний розвиток. Тільки варто відмітити, що для пересічної людини, в обігу, дефініції індивід, особистість, індивідуальність розрізняються не чітко, а почасти використовуються, навіть, як синоніми. Але, якщо враховувати акцентні відмінності цих дефініцій (індивід – унікальність; особистість – соціальність; індивідуальність – високий ступінь цілісності), то можна помітити ще одну лінію еволюції егоїста – шлях набуття цілісності.

Цікавим прикладом еволюції егоїста може бути життя Альберта Ейнштейна, що припало на перехідний період індустріального – постіндустріального суспільства. Його юнацькі інтереси були концентровані на фізиці, а згодом на своїх власних дослідженнях, досягненнях та визнанні. Обидві його дружини, всі жінки в його житті так чи інакше допомагали йому в роботі, подаючи ідеї, організовуючи публічний бік його діяльності, підтримуючи, вірячи в його відкриття, чи просто надихаючи до творчої діяльності своєю красою. І лише вже, наприкінці життя, усвідомлюючи його як

певний свій шлях, А. Ейнштейн налагоджує стосунки із власним сином і онуками, повертає собі родину. Він набуває цілісності тільки наприкінці життя: в родинному колі з власними дітьми; з людством тоді, коли починає активно виступати за мир, проти війни, наче спокутуючи антигуманне використання своїх відкриттів. Здається на цьому етапі він справді пізнає любов, вчиться віддавати і віддає наполегливо. Оскільки набуття цілісності можна спостерігати як вміння любити, то ми робимо висновок, що розвиток здатності любити також виступає ознакою еволюції егоїста.

Таким чином, соціальний тип егоїста можна вважати провідним в перехідному суспільстві, внаслідок його соціальної ролі, яка полягає в тому, аби «будити» і активізувати соціальних інфантів. При тому, не сам факт наявності великої кількості adeptів егоїстичних настроїв в перехідному суспільстві, а їх неодмінна еволюція є важливим соціально-психологічним чинником просування перехідного суспільства на шляху до демократизації. Масова доля «базових» і «розумних» егоїстів виграє роль маркера, що констатує динаміку змін в перехідному суспільстві. Характерними ознаками еволюції соціального типу егоїста є набуття його adeptами навичок рефлексійного мислення на тлі активної соціальної взаємодії; їх особистісний розвиток; набуття цілісності як здатності любити.

3.3 Любов як шлях еволюції соціальних типів перехідного суспільства

В контексті нашого дослідження здатність соціальних інфантів і соціальних егоїстів любити є не просто особистою сторінкою їх життя, а шляхом еволюції, що веде перехідне суспільство по тернистому шляху змін. Є. Ільїн зауважував, що «Любовь обеспечивает полноту и содержательность человеческой жизни. Возможно, в ней находится предел становления человека, личности, так как обязательным ее условием является способность к самотрансценденции» [11].

Ми акцентуємо значення любові як рушійної сили соціальних змін. В цьому сенсі важливим є осмислення визначення егоїзму як любові до себе, що є доволі поширеною думкою.

З. Фрейд [34] висловлювався про те, що егоїст не любить інших. Зовсім нелогічним чином воно трансформувалось у твердження, що егоїст любить тільки себе. Насправді, тут є питання. Так думав і Е. Фромм [35], обстоюючи антитезу. Він зазначав, що егоїст взагалі не здатний любити. Намагаючись компенсувати цю фундаментальну нестачу, він хутко і вправно уриває собі з оточуючого простору. Але проблема полягає в тому, що гонитва егоїста за власним щастям не приводить його до стану гармонії із самим собою: «Егоїст любить себе скоріше занадто мало, аніж занадто багато, насправді він себе ненавидить» [35, с. 142]. Набувши статків, він так і залишається на одинці із собою, притому що любити навіть самого себе він просто не вміє – так само, як можна не вміти ремонтувати взуття, смачно готувати, підбирати собі одяг..

На нашу думку, сам вираз «любити себе» є мовною пасткою. Різниця між себелюбством і любов'ю полягає в рівні цілісності духовного стану людини. Яким він є коли в цілому світі людина «любить» тільки себе? І яким він є коли людина любить світ в цілому? Це – різні речі (Додаток 4. Фото 4.3, 4.4).

Прояви егоїзму і є проявами нездатності любити. Але вони не завжди такі явні і зрозумілі для оточуючих. Е. Фромм приводить приклад прихованої нездатності любити, що виявляється в гіперопіці, перебільшеній турботі матері про дитину. В такій поведінці він вбачає її острах перед світом, який інтуїтивно переймає дитина. Важливо розуміти, що за відсутності досвіду любові дитина, радше за все, виросте відкритим егоїстом, озброєним матірною «ворожістю до життя». Автор зауважує, що діти гіпертурботливої матері позбавлені критичного ставлення до неї, а значить відпочатку викривлено сприймають світ. Хибний посыл обумовлює неадекватне світосприйняття, в якому ворожість займає місце любові [35].

Іноді нездатність любити ховається за переважно матеріальною турботою, яка хоча і спрямована на іншого, але є для нього руйнівною силою,

бо з одного боку несе несвободу, а з іншого – задовольняє власну потребу мати. [35,]

Як помічає А. Руденко [29], від любові треба відокремлювати «навкололюбівні» феномени – закоханість, психічне чи фізичне завоювання, залежність. Невипадково в українській мові є любов і є кохання.

Сучасне життя демонструє нові симулякри любові – любовна афера, лібертінаж. Засоби комунікації дозволяють заводити віртуальні стосунки («любоффф»), що є по суті ігровими – віртуальне подружнє життя, віртуальна родина. Тут варто розрізняти ситуації, коли люди вимушені знаходитись на відстані певний час, а коли реальна взаємодія відхиляється на користь віртуальній.

В модерному світі любовні стосунки чоловіка і жінки майже завжди були обтяжені, а іноді підпорядковані господарськими цілями (союзи по розрахунку). Не останньою метою в таких союзах було народження нащадків, які б могли продовжувати родинну справу. Сучасний постмодерний світ не прив'язує любов до фінансового виживання так сильно. З'являється термін «пластична сексуальність» (Е. Гідденс), що не пов'язується з народженням нащадків, з економічною необхідністю робочих рук в родині [5]. Але вивільнення любові з фінансових лабетів, з лабетів інстинкту самовідтворення не означає її втрату як такої. На ній тримається осердя людського в людині, її життєстверджуючий потенціал розгортається з новою силою в часи, коли цивілізаційні поступи людини значно посилили її вплив на подальшу долю всієї Планети. Чвари, розбрат, маніпуляції, егоїзм в сучасному світі не аморальні, а нерозумні, безперспективні стосунки, за якими немає майбутнього.

Тому вчимось любити: берегти, піклуватись, віддавати, співчувати, поважати, пізнавати, приймати, сприяти розвитку, бути відповідальними, єднатись. Здається іншого вибору з довгостроковою індивідуальною і соціальною перспективою в нас просто немає (Додаток 4. Фото 4.5).

ВИСНОВКИ

Для соціального простору перехідного суспільства є характерним дуже низький рівень суспільної (загальної) довіри, що обумовлює наявність ігрових способів взаємодії. Найпоширенішими з них є: корупційні, популістські, патерналістські, інформаційні, маніпуляційні ігри. Сутність ігрового формату соціальної взаємодії полягає в легалізації певного рівня контролю/насилля (фінансового, психо-інтелектуального тощо) в умовах системи закритого доступу. В українському суспільстві найбільш поширеними залишаються популістські і патерналістські тенденції в комбінації з маніпуляцією інформацією та інформаційними іграми. Зазначене об'єктивно засвідчує факт соціальних зрушень в українському суспільстві, але не дає можливості говорити про подолання точки неповороття.

Для суспільств перехідного типу характерним є значне посилення егоїстичних настроїв. Позитивно цей факт фіксує відхід від стандартів закритого суспільства. Провідними соціальними типами перехідного суспільства є соціальні інфанти (індивіди з розривом між біологічним і соціокультурним розвитком) і егоїсти (тип сформований під впливом захисних реакцій індивіда в умовах стрімких і нерегульованих трансформацій суспільства). Фронт соціальних змін в перехідному суспільстві пролягає через їх еволюцію.

Для перших кроків перехідного суспільства характерним є застрягання більшості представників соціального типу егоїста на нижчих щаблях розвитку (біоегоїзм, базовий егоїзм), що однозначно збільшує суспільну напругу, економічну та політичну нестабільність тощо. В цьому сенсі українське суспільство ще долає свої перші кроки.

Маркерами динаміки трансформаційних процесів в перехідному суспільстві можна вважати ступінь поширеності ігрових видів взаємодії; кількість прихильників ігрових форматів взаємодії; еволюцію егоїстичних настроїв в бік поширення ідеї розумного егоїзму. При тому, не сам факт наявності великої кількості адептів егоїстичних настроїв в перехідному суспільстві, а їх неодмінна еволюція є важливим соціально-психологічним чинником просування перехідного

суспільства на шляху до демократизації. Масова доля «базових» і «розумних» егоїстів в перехідному суспільстві виявляє динаміку його змін. За посиленням егоїстичних тенденцій стоїть процес еволюції типу соціальних інфантів.

Характерними ознаками еволюції соціального типу егоїста є набуття його адептами навичок рефлексійного мислення на тлі активної соціальної взаємодії; їх особистісний розвиток; набуття цілісності як здатності любити. Прояви егоїзму і є проявами нездатності любити, що виявляються в симулякрах любові (гіперопіці, переважно матеріальній турботі, любовних аферах, лібертінажі тощо).

Ми акцентуємо значення любові як рушійної сили соціальних змін. В цьому сенсі еволюція егоїста є не просто шляхом його особистісного розвитку, ознакою набуття духовного здоров'я і сили, це шлях до успіху всього суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Банс, В. Элементы неопределенности в переходный период /В. Банс // Политические исследования. – 1993. – № 3. – С. 116-124.
2. Бергсон, А. Два источника морали и религии / А.Бергсон. – пер. с фр. / примеч. А. Б. Гофмана. – М.: Канон, 1994. – 382 с.
3. Вантух, Т.З. Аксіологічна складова довіри до банківських вкладів / Т.З. Вантух //Фінансовий простір. – №3(15). – 2014. – С. 19–21.
4. Головаха, Е. И. Иллюзия «всеобщего обнищания» и социальные конфликты: к анализу посттоталитарного развития украинского общества / Е. И. Головаха // Социологический журнал. – 1996. – № 1/2– С. 7–24.
5. Гидденс, Э. Трансформация интимности. Сексуальность, любовь и эротизм в современных обществах / Э. Гидденс; пер. с англ. – СПб.: Питер, 2004. – С. 11.
6. Гудов, Л. «Доверие» в России: смысл, функции, структура /Л. Гудов // Вестник общественного мнения. – № 2 (112). – 2012. – С. 8.–47.
7. Дарендорф, Р. Дорога к свободе: демократизация и ее проблемы в Восточной Европе / Р. Дарендорф // Вопросы философии. – 1990. – № 9. – С. 69-75.
8. Джонсон, Дж. Экзистенциальные аспекты доверия/Дж. Джонсон, А. Мельников//Социология: теория, методы, маркетинг. – 2009. – № 1.– С. 78-93.
9. Дзьобань, О. П. Національна безпека в умовах соціальних трансформацій (методологія дослідження та забезпечення)/ О. П. Дзьобань: Монографія. – Харків: Константа, 2006. – 440 с
10. Зиновьев, А. А. Гибель империи зла / А.А. Зиновьев // Социс. – 1995. – № 1. – С. 92-98.
11. Ильин, Е. П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины // Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2003. – 544 с.
12. Криштановская, О. Анатомия российской элиты / О. Криштановская. – Москва: Захаров, 2005. – С. 64-65.

13. Левит, Л. З. Личностно-ориентированная концепция счастья: смысл и его уровни / Л. З. Левит, О. С. Найда // *Apriori: Серия Гуманитарные науки*, 2015. – №2. – С.1-10. Режим доступа: www.apriori-journal.ru
14. Маколи, М. Становление новой российской государственности: опыт прогноза / М. Маколи // *Полис*. – 1993. – № 3. – С. 30-43.
15. Мельвиль, А. Ю. О траекториях посткоммунистических трансформаций/ А. Ю. Мельвиль// *Полис. Политические исследования*. – 2004. – № 2. – С. 64-75. DOI: <https://doi.org/10.17976/jpps/2004.02.07> DOI: 10.17976/jpps/2004.02.07
16. Мельник, В. П. Довіра як феномен господарювання: проблема визначення відповідного поняття / В. П. Мельник//*Наукові праці ДонНТУ*. – Серія: економічна. – Випуск 38-2. – С 102-105.
17. Мельник, В. П. До питання про завершення постсоціалістичного господарського транзиту / В.П. Мельник // *Історія народного господарства та економічної думки України*. – 2005. – Вип. 37-38. – С. 46-58.
18. Мелков, Ю. О. Пострадянське суспільство: Нове Середньовіччя / Ю. О. Мелков // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. – 2008. – №3. – С . 183-193.
19. Муздыбаев, К. Эгоизм личности / К. Муздыбаев // *Психол. журн*. – 2000. – Т. 21, № 2. – С. 27–39.
20. Новий тлумачний словник української мови. В 3-х тт. – Т.1 / Укл. В. Яременко, О. Сліпушко. – Київ: Вид-во «Аконіт», 2001. – 620 с.
21. Нэсбитт, Дж. Что нас ждет в 90-е годы. Мегатенденции. Год 2000: Десять новых направлений на 90-е годы: пер. с англ. Джон Нэсбитт, Патриция Эбурдин; предисл. И.Т.Фролова. – М.: Республика, 1992. – 414 с.
22. Онищенко, В .Л. Разумный эгоизм как предмет исследования в социально-философских теориях французских материалистов XVIII века / В.Л. Онищенко, А. О.Лагутин. // *Общество: философия, история, культура*. – 2017. – № 6. – URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/razumnoy-egoizm-kak-predmet-issledovaniya-v-sotsialno-filosofskih-teoriyah-frantsuzskih-materialistov-xviii-v> (дата обращения: 23.10.2017). doi.org/ 10.24158/fik.2017.6.7

23. Парсонс, Т. Функциональная теория изменения / Т. Парсонс // Американская социологическая мысль: Тексты / Под ред. В.И.Добренкова. – Москва: Изд-во МГУ, 1994. – С. 464-480.
24. Полікарпова, О. О. Генеза громадянського суспільства в Україні в умовах посткомуністичного транзиту / О. О. Полікарпова // Держава і право: збірник наукових праць. – Серія Юридичні і політичні науки. Вип. 18. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М.Корецького НАН України, 2001. – С. 574-551.
25. Поппер, К.Р. Открытое общество и его враги. Т. 1: Чары Платона/ К.Р. Поппер. – пер. с англ. под ред. В. Н. Садовського. – Москва: Феникс, Международный фонд «Культурная инициатива», 1992. – 448 с.
26. Поппер, К.Р. Открытое общество и его враги. Т. 2: Время лжепророков: Гегель, Маркс и другие оракулы / К. Р. Поппер. – пер. с англ., под ред. В. Н.Садовского. – Москва: Феникс, Международный фонд «Культурная инициатива», 1992. – 528 с.
27. Популизм стал реальной угрозой украинской государственности. – Режим доступа:
http://censor.net.ua/news/403841/populizm_stal_realnoyi_ugrozoyi_ukrainskoyi_gosudarstvennosti_zayavlenie_initsiativnoyi_gruppy_pervogo
28. Рудич, Ф. Правляча еліта: її місце і роль в утвердженні Української держави // Політичний менеджмент. – 2008. – № 2. – С. 6.
29. Руденко А.М. Философско- антропологическая экспликация феномена любви: отклассики до постмодерна автореф. – дис. на соис. учен. степени канд. филос. наук. Ростов на Дону, 2007 – 28 с.
30. Смелзер, Н. Социология / Н. Смелзер. – пер. с англ. – М.: Феникс, 1994. – 688 с.
31. Степаненко, В. Суспільна трансформація у соціокультурній моделі інтерпретації / В.Степаненко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003. – № 4. – С. 89-109.
32. Стоянович, С. Посткоммунизм: противоречия между демократией и капитализмом // Полис. – 1996. – № 1. – С. 50-54.,

33. Требін, М. П. Армія та суспільство: соціально філософський аналіз взаємодії в умовах трансформації: Монографія / М.П. Требін. – Харків: Видавничий Дім “ІНЖЕК”, 2004. – 404 с.
34. Требін, М. П. На шляху до відкритого суспільства: пострадянський транзит / М. П. Требін. // Український соціум, 2009. – № 2(29). – С. 141-153.
35. Федотова, В. Почему провалились реформы? / В. Федотова // Свободная мысль. – 1999. – № 10. – С. 6–7.
36. Фрейд, З. Введение в психоанализ (лекции 1-15) / З.Фрейд. – Санкт-Петербург: Азбука, Азбука-Атикус, 2015 – 480 с.
37. Фромм, Э. Искусство любить / Э. Фромм Душа человека. – Москва: Республика, 1992. – С. 109-179.
38. Фромм, Э. Человек для самого себя / Э. Фромм. – Москва : АСТ, 2008. – 700 с.
39. Шаповаленко, М. В. Режимні зміни у транзитних суспільствах/ М. В. Шаповаленко // Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Вип. 18. К.: Ін-т держави і права ім. В. М.Корецького НАН України, 2002. – С. 416-423.
40. Шаповаленко, М. В. Сучасні парадигми теорії модернізації й український транзит /М. В. Шаповаленко // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна. – Вип. 3. – Сер. Питання політології: збірник наукових праць. – 2001. – № 518. – С. 66-78.
41. Яремчук, Сергій Степанович. Шляхи завершення трансформації українського суспільства / С. С. Яремчук// Вісник Львівського університету. Серія соціологічна – 2010. – Вип. 4. – 312 с. – С. 155-164.
42. Watson, C. D. Empathy and altruism / C. D. Watson, N. Ahmad, D. A. Lishner, J. A. Tsang // Handbook of Positive Psychology / ed. C. R. Snyder, S. J. Lopez. Oxford University Press, 2001. P. 485–498.
43. Dawkins, R. The Selfish Gene / R. Dawkins. New York : Wiley, 1993. – 376 p.

44. Delhey J., Newton K. Who Trusts? / J. Delhey, K. Newton. – The Origins of Social Trust in Seven Nations. – Social Science Research Center Berlin (WZB). – May 2002 – Available at: (www.colbud.hu/honestytrust).
45. Grinde, B. Darwinian happiness: Can the evolutionary perspective on well-being help us improve society?/ B. Grinde // World futures – The Journal of General Evolution. 2004. Vol. 60. P. 317–329.
46. Kavka, G. Hobbesian Moral and Political Theory / G. Kavka. Part II. Princeton : Princeton University Press, 1986.
47. Krebs, D. L. Altruism and Egoism: A False Dichotomy? / D. L. Krebs // Behavioral and Brain Sciences. – 2002. – Vol. 25. – P. 138.
48. Rachlin, H. Altruism and selfishness / H. Rachlin // Behavioral and Brain Sciences. – 2002. – Vol. 25. – P. 239–251.
49. Robinson, J. B. Egoism [Электронный ресурс] / J. B. Robinson // Green Anarchy. 2005. Is. 20. Retr. on Oct. 1. 2009 P. 1 . – Available at: www.greenanarchy.org
50. Trivers, R. The Folly of Fools / R. Trivers. New York : Basic Books, 2011.
51. Walker, J. I. The Philosophy of Egoism [Электронный ресурс] / J. I. Walker // The Anarchist Library. URL: http://dwardmac.pitzer.edu/anarchist_archives/coldoffthepresses/walker/egoism.html
52. Zak, P.J., Knack, S. Trust and growth. – Available at: (<http://www.ssm.com>).

Додаток 1 (Схема 1.1; Фото 1.2, 1.3, Схема 1.4)

Схема 1.1 – рівні довіри

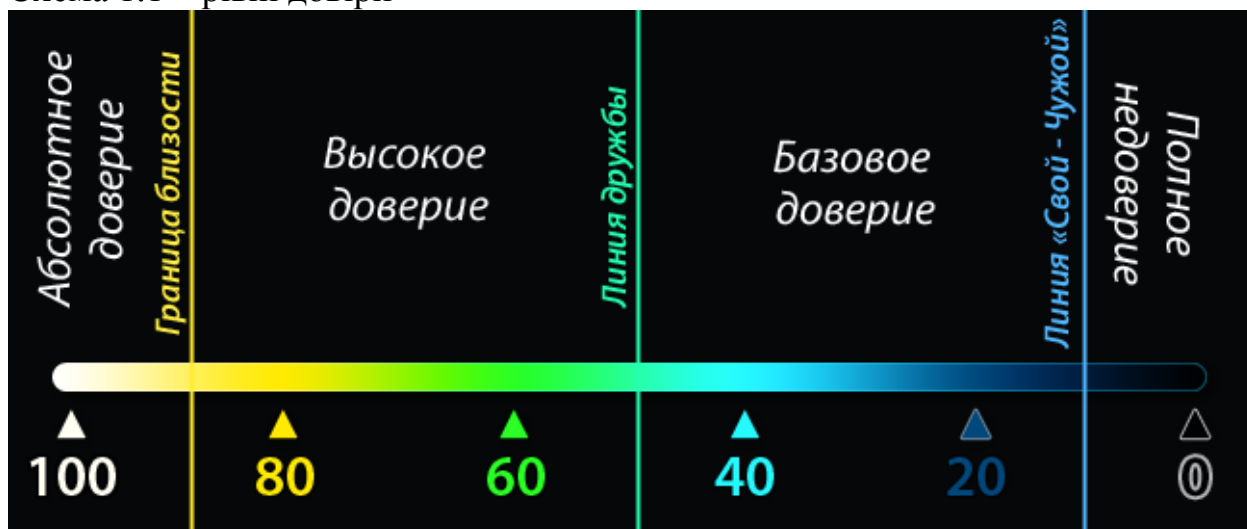


Фото 1.2, 1.3 – гра в довіру

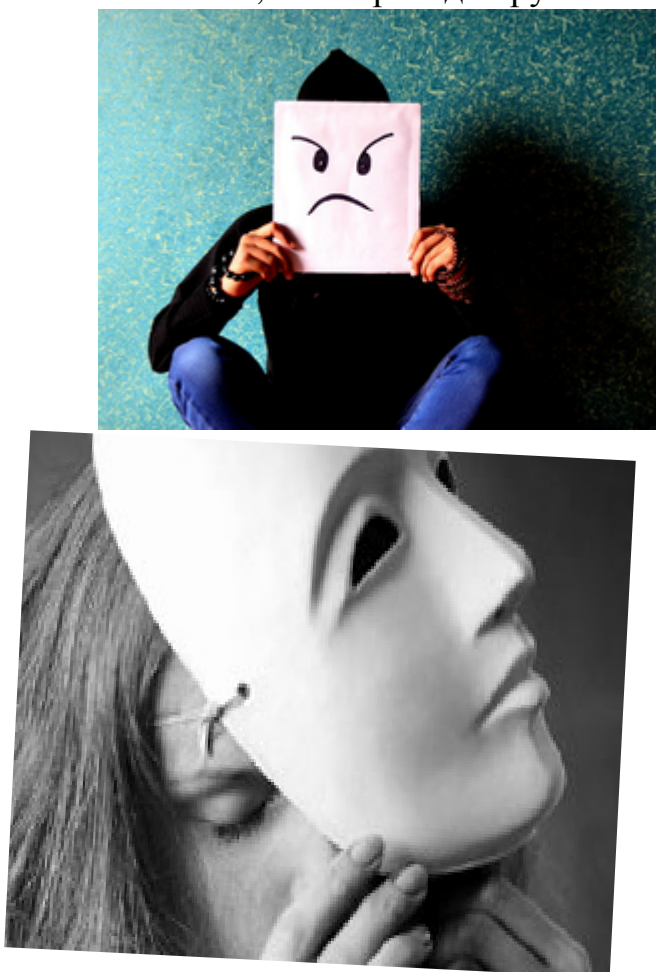


Схема 1.4 – зони довіри/недовіри



Додаток 2 (Фото 2.1, малюнок 2.2, 2.3, 2.4, 2.5)

Фото 2.1, малюнок 2.2 – корупційні ігри в довіру



Малюнок 2.3 – ситуація насилля

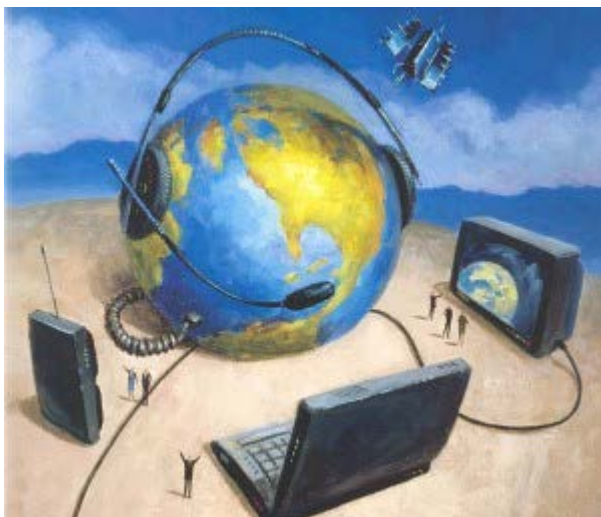


Малюнки 2.4, 2.5 – популістичні ігри в довіру

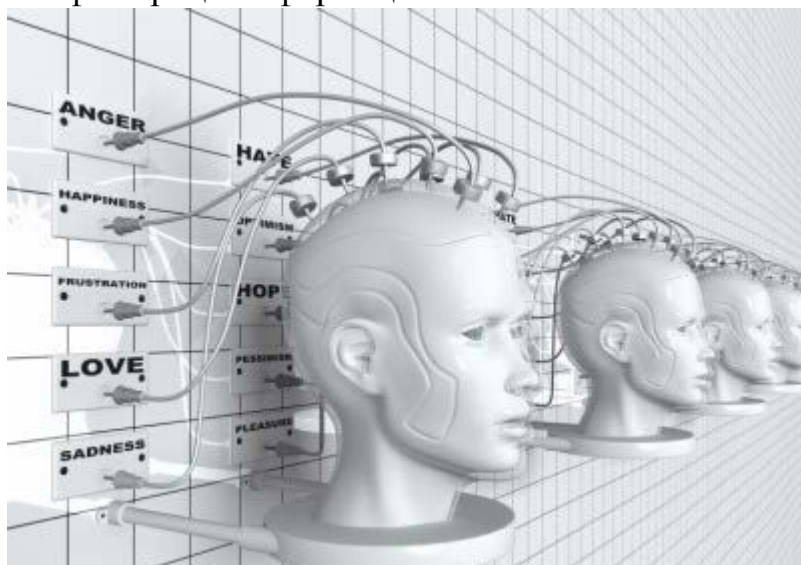


Додаток 3 (Малюнки 3.1, 3.2, 3.3, 3.4)

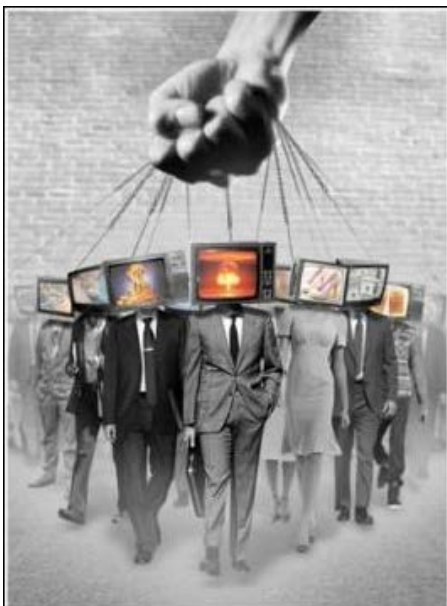
Малюнок 3.1 – інформаційні впливи



Малюнок 3.2 – фільтрація інформаційних потоків



Малюнки 3.3, 3.4 – інформаційні ігри



Додаток 4 (Фото 4.1 - 4.5)

Фото 4.1, 4.2 – нарцисизм, егоцентризм



Фото 4.3, 4.4 – «любов» до себе і любов до світу



Фото 4.5 – Любов як чинник соціальних трансформацій

